

Moraalisia kamppailuja, pieniä siirtymiä. Identiteettityön kertomukselliset käytänteet työuran muutoksissa

Kirsi LaPointe

”Tee työksesi sitä mitä rakastat, rahaa kyllä tulee”. Tämä väite ei ole tutkimukseni johdopäätös, vaan esimerkki kulttuurisista käsityksistä liittyen siihen, millaisia meidän ja työuriamme pitäisi olla. Väite on itse asiassa erään uramuutosoppaan otsikko ja nojaa monenlaisiin nykikäsitteisiin työstä – kuten esimerkiksi siihen, että työmme pitäisi olla mielekästä, että meidän pitäisi löytää se ”oma juttu” tai että työuramme pitäisi ilmaista sitä, mitä me itse aidosti olemme. Nämä käsitykset ovat kuitenkin aikaan ja paikkaan sidottuja ihanteita, jotka eivät välttämättä kuvaa työntekijöiden kokemuksia. Nykytyöelämässä työurat ovat usein katkonaisia ja epävarmoja, eivätkä työelämän kokemuksemme aina kohtaa odotuksia. Uramuutos on yksi mahdollinen yksilön selviytymisstrategia työelämän ongelmassa. Niistä on itse asiassa tullut uusi ihanne yksilön vastuuta ja yksilöllisyyttä korostavassa työelämässä (Arthur & Rousseau 1996; Hall 2004; Siltala 2004). Median kertomat uramuutostarinat kertovat rohkeista, riippumattomista ja yritteliäistä sankareista, jotka luovat oman polkunsä ja muuttavat identiteettiään tarpeen mukaan. Mutta onko tosiaan näin?

Väitöskirjatutkimukseni lähti liikkeelle tämän kysymyksen ihmettelystä. Median tarinoissa uramuutoksen tekeminen näyttäytyy sankarillisena ja helppona, kun taas ainakin omien arkikokemusteni mukaan uramuutospuhe tuntuisi olevan yleisempää kuin

uramuutokset. Tutkimuksessani halusin lähteä selvittämään, mitä tämä uramuutospuhe oikeastaan pitää sisällään ja mitä se kertoo laajemmin työelämästämme ja kulttuuristamme. Varsinainen tutkimuskohteeni näissä uramuutospohdinnoissa oli identiteetti eli uramuutosta tavoittelevien käsitykset itsestä suhteessa omaan uraansa. Erityisesti tarkastelen identiteettityötä, eli tapoja, joilla identiteettejä esitetään, omaksutaan ja muokataan. Tutkimukseni tavoitteena on ollut ymmärtää, miten identiteettityötä työuran ennakoimattomissa siirtymävaiheissa tehdään ja millaiset kulttuuriset käsitykset sitä rajaavat ja mahdollistavat. Olen myös pyrkinyt kyseenalaistamaan niin sanottua uutta uradiskursia eli vallalla olevaa ajattelutapaa, joka korostaa yksilöllisyyttä, joustavuutta ja vapaata liikkuvuutta. Tutkimuksen tavoitteena on ollut myös sukupuolen näkyväksi tekeminen, ei niinkään vertailemalla miehiä ja naisia, vaan tarkastelemalla sitä, millaisia sukupuolittuneita merkityksiä työuriin ja identiteettityöhön tässä kontekstissa liittyy.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys pohjautuu teorioihin identiteetistä diskursiivisena ja erityisesti kertomuksellisena ilmiönä (Ainsworth & Hardy 2004; Benwell & Stokoe 2006; Butler 1990; Holstein & Gubrium 2000; Kondo 1990). Tällainen näkökulma haastaa uratutkimuksessa ja myös arki ajattelussa vallalla olevan käsityksen, jonka mukaan identiteetti on yksilöiden ominai-

suus – jotain annettua, yhtenäistä ja pysyvää, mitä yksilöt ovat ja mitä kielellä voidaan ilmaista. Diskursiivisesta näkökulmasta identiteetti on kuitenkin kulttuurinen ja sosiaalinen ilmiö. Tämän mukaan identiteettejä esitetään ja tuotetaan tilannesidonnaisesti ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa nojautuen kulttuurissamme vakiintuneisiin puhe- ja ajattelutapoihin eli diskursseihin ja niiden tarjoamiin identiteetin paikkoihin. Omassa tutkimuksessani olen keskittynyt tarkastelemaan erityisesti kertomusten merkitystä identiteetin rakentajana (Holstein & Gubrium 2000; Mishler 1999; Somers 1994). Kun kerromme tarinaa työurastamme, meistä piirtyy samalla kuva tietynlaisena ihmisenä. Vaikka kertomukset nojaavaat omaan elämänkulkuunne, ne eivät kuitenkaan ole täysin omia luomuksiamme. Ne perustuvat kulttuurissa tarjolla oleviin mallitarinoihin, jotka määrittelevät sitä, millaisia tapahtumia kertomukseen otetaan mukaan, miten tapahtumia arvioidaan ja millainen sen juoni on. Samalla mallitarinat tarjoavat tietynlaisia identiteettejä ja siten määrittävät ja rajoittavat sitä, millaisia me voimme olla ja miten meidän pitäisi toimia. Tutkimuksessani olen määritellyt uraidentiteetin kertomuksellisenä käytäntönä. Tämä tarkoittaa sitä, että mallitarinoiden lisäksi identiteetin rakentumiseen vaikuttaa myös kulloinenkin vuorovaikutustilanne ja siihen liittyvät odotukset sekä elämänkulun tarjoamat resurssit (Bamberg & Georgakopoulou 2008; Georgakopoulou 2006; Holstein & Gubrium 2000).

Tästä näkökulmasta identiteettityö siihen, miten otamme käyttööme – usein automaattisesti ja tiedostamattamme – erilaisia kulttuurisia kertomuksia ja diskursseja, joiden kautta paikannamme tietynlaisiksi ihmisiksi (Davies & Harré 1990; Harré & van Langenhove 1999). Identiteettityön kautta meidän on mahdollista myös aktiivisesti paikantaa itsemme tietynlaiseksi ja vastustaa tarjolla olevia identiteettejä niitä muuntelemalla tai omaksumalla vaihtoehtoisia identiteettejä (Bamberg 2004). Tutkimuksen nä-

kökulmasta tämä käsitys identiteetistä kertomuksellisenä käytäntönä tarkoittaa sitä, että emme ole kiinnostuneita pelkästään siitä, millaisia identiteetit ovat, vaan siitä, miten ne esimerkiksi urakerronnassa luodaan ja millaisia rajoitteita ja resursseja tähän työhön on kulttuurissa tarjolla. Nämä kysymykset olen esittänyt tutkimukseni empiirisessä osiossa. Lisäksi olen tarkastellut identiteettityön sukupuolittuneisuutta ja sitä, miten identiteettityö muuttuu ajan kuluessa.

Tutkimukseni empiirisenä aineistona ovat kahdentoista kauppatieteellisen tutkinnon suorittaneen uramuutosta pohtivan henkilön kertomukselliset haastattelut (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005). Haastateltavat olivat yhtä lukuun ottamatta hakeutuneet Suomen Ekonomiliitto Sefen uraneuvonnan asiakkaiksi saadakseen apua uramuutoksen pohdintaansa. He olivat siis keskellä uramuutosta ja siihen liittyvät pohdinnat olivat akuutteja. Näistä kahdestatoista henkilöstä kahdeksaa haastattelin kaksi kertaa, ensin vuonna 2005 ja uudestaan vuonna 2009, nähdäkseen, miten identiteettityötä tehdään ajan kuluessa. Aineiston analyysissä olen käyttänyt dialogista kertomuksellista analyysiä (De Fina & Georgakopoulou 2008; Riessman 2008). Pääpaino analyysissä ei siten ole ollut siinä, mitä haastateltavat uramuutoksestaan kertovat, vaan miten he siitä kertovat vuorovaikutuksessa kanssani. Olen analysoinut monin eri tavoin sitä, millaisiksi ihmisiksi uramuutoskerronta paikantaa kertojan. Analyysin kohteena on ollut haastattelussa tuotettujen kertomusten rakenne ja juoni, tapahtumien arviointi, kertomuksen pointti sekä identiteettiä ilmaisevat sanavalinnat ja ilmaukset. Erityisen tarkasti olen analysoinut kerronnassa esiintyviä avainkohtia, joissa kertojan uraodotukset eivät ole täyttyneet ja identiteettityö on intensiivisimmillään.

Tutkimukseni keskeisimpänä tuloksena ovat uramuutoskerronnasta löytämäni identiteettityön tavat eli käytänteet sekä mallitarinat. Ensimmäinen identiteettityön käytänte on uramuutoskertomuksen pää-

henkilöksi paikantuminen. Toisin sanoen uramuutostarpeen selittäminen on itsessään identiteettityötä, joka asemoi kertojan uramuuttajaksi ja siten tietynlaiseksi ihmiseksi. Tässä on oleellista se, millaiseen uramuutoksen mallitarinaan kerronta perustuu. Tutkimuksessani löysin kolme uramuutosta kehystävää mallitarinaa: murtumis-, yhteensopimattomuus- ja uudistumistarinan. Nämä kaikki rakentavat kertojille uuden uradiskurssin mukaista identiteettiä aktiivisina, omasta urastaan vastuun ottavina, työorientoituneina ja rohkeinakin yksilöinä. Näin tarinat samalla uusintavat työuriin perinteisesti liitettyjä maskuliinisia merkityksiä. Lisäksi kukin mallitarina rakentaa identiteettiä selittäessään uramuutostarvetta juuri tietyllä tavalla. Murtumistarinassa uralla on tapahtunut jokin odottamaton käänne ja uramuutos on tapa selviytyä tästä identiteettiä horjuttavasta muutoksesta. Tällaisia käännöksiä ovat olleet muun muassa irtisanominen, burnout tai uralla etenemisen pysähtyminen. Identiteetin näkökulmasta murtumistarina rakentaa kuvaa päähenkilöstä joustavana ja muuntautumiskykyisenä yksilönä. Yhteensopimattomuustarinassa taas uramuutostarpeen keskiössä on nykyisen uran ja kertojan oman identiteetin välinen epäsuhde ja autenttisen uran etsiminen. Se uusintaa romanttiselta kaudelta periytyvää ja nykyisin vallalla olevaa ihannetta toteuttaa aitoa itseään, ja paikantaa kertojan tinkimättömästi omaa tietään etsivänä ja itseään toteuttavana ihmisenä. Uudistumistarinassa työ on aiemmin ollut tyydyttävää, mutta yksityiselämässä tapahtuneen käänteen vuoksi työuralle haetaan uudenlaista mielekkyyttä. Näissä tapauksissa taustalla on ollut esimerkiksi avioero tai ikäkriisi, joka on saanut etsimään uralle uutta suuntaa. Identiteetin näkökulmasta uudistumistarina paikantaa kertojat itseään määrätietoisesti kehittäviksi yksilöiksi.

Toinen tunnistamani identiteettityön käytänte on monien erilaisten identiteettien omaksuminen ja niiden ajallinen järjestämi-

nen. Kertoessaan urastaan ja uramuutostarpeestaan haastateltavat paikantavat itsensä moniin erilaisiin identiteetteihin, jotka eivät liity vain työhön ja ammattiin vaan esimerkiksi sukupuoleen, ikään, vanhemmuuteen, uskuntoon ja harrastuksiin. Identiteettityön kannalta on oleellista se, miten näitä identiteettejä ajallisesti järjestetään. Jotkut identiteetit sijoitetaan menneisyyteen, kun taas toisia paikannetaan tulevaisuuden vaihtoehtoiksi. Tämä identiteettityö palvelee esimerkiksi horjuneen ammatillisen identiteetin vahvistamista, aiemman uran valintojen hyväksyttäväksi tekemistä tai uuden mahdollisen identiteetin perustelemista.

Kolmas identiteettityön käytänte on neuvottelu eri identiteettien välillä. Uramuutosta pohtiessaan haastateltavat joutuivat kamppailemaan keskenään ristiriitaisten identiteettien välillä. Esimerkiksi Maria, joka kokemustensa pohjalta tulkitse liike-elämän liian kovaksi, haki itselleen aidommin sopivaa ammattia sosiaali- ja terveydenhuoltoalalta. Yhtäältä hän paikansi itsensä empaattiseksi ja auttamishaluiseksi, toisaalta hän oli kunnianhimoinen ja uraorientoitunut. Näiden yhdistäminen ei tuntunut hänestä mahdolliselta niissä liiketoiminnan kehitystehtävissä, joissa hän oli toiminut ja siksi hän koki olevansa ansassa. Kuka hän oli ja miten hänen olisi mahdollista löytää hyvä ura? Marian tapaus on samalla myös esimerkki siitä, miten identiteettiristiriidat voivat olla sukupuolittuneita. Marian identiteettityössään korostamat feminiiniset ominaisuudet olivat ristiriidassa hänen työpaikallaan arvostettujen ominaisuuksien kanssa.

Työuran muutosvaiheet näyttäytyvät siis moraalisisina kamppailuina ristiriitaisten identiteettien välillä hyvän työuran ja työelämän löytämiseksi. Miten tällaisista kamppailuista selvitään? Tarkastelin tätä kysymystä uusinta-haastatteluissa neljä vuotta ensimmäisen haastattelun jälkeen. Tavoitteenani oli tässä vaiheessa selvittää, miten haastateltavat uudessa tilanteessa paikantavat itsensä. Kolme haastateltavaa kertoi onnistuneesta uramuu-

toksesta ja asemoi itsensä onnistuneeksi uramuuttajaksi ja omaksui uudenlaisen ammatillisen identiteetin. Tutkijasta oli tullut viini-alan ammattilainen, PR-pätkätyöläisestä pappi ja liiketoiminnan kehittäjästä (aiemmin mainitsemasta Mariasta) henkilöstöammattilainen. Nämä olivat onnellisia kotiin tulemisen ja oman polun löytämisen tarinoita. Toinen ryhmä haastateltavista oli sellaisia, jotka olivat luopuneet uramuutoksen tavoittelusta. He olivat muunnelleet omaa paikantumistaan suhteessa uraan siten, että nojasivat nyt vahvemmin johonkin vaihtoehtoiseen, uran ulkopuoliseen identiteettiin. Esimerkiksi Taina, joka oli neljä vuotta aiemmin pohtinut muutosta laskenta- ja tietojärjestelmätehtävistä esimiestyöhön tai lapsityön pariin, oli sopeutunut pätkätyöläisen elämäänsä. Hän ei enää tavoitellut urakehitystä, vaan asemoitui uskovaiseksi, joka tyytyy siihen mitä elämä itsessään tuo tullessaan. Kolmas ryhmä haastateltavista kamppaili edelleen uramuutoksen kanssa. Käänteet uralla olivat kuitenkin tuoneet uusia sävyjä ja tulkintoja omaan uramuutostarpeeseen.

Mikä sitten on mahdollistanut tai rajoittanut identiteetin muokkaamista ja uramuutosta? Yksilöllisyyttä ja muutosta korostava uradiskurssi ja uramuutoksen mallitarinat, joihin kaikkien haastateltavien kerronta nojaa, ovat tukeneet haastateltavien uramuutosta tekemällä siitä haluttavan ja hyväksyttävän. Kuten yksi haastateltavistani sen ilmaisi, elämän ei tarvitse olla putki, vaan me voimme ja saamme muuttua. Samalla uramuutoksen mallitarinat ovat kuitenkin myös rajoittaneet ajattelua ja toimintaa korostaessaan uramuutosta autuuden takaavana ideaalina sekä oman jutun löytämisestä jopa moraalisenä velvollisuutena. Uuden identiteetin omaksuminen tai entisten muokkaaminen on kuitenkin ollut vaativaa ja edellyttänyt uusien resurssien eli kertomusten ja ajattelutapojen hankkimista. Uudelleen kouluttautuminen ja ammatillisiin yhteisöihin osallistuminen oli ollut yksi tapa, mutta tällaiseen ratkaisuun päätyminen on oikeastaan ollut vasta

se viimeinen askel. Esimerkiksi uraneuvonnan, työnhaun ja ansioluettelon kirjoittamisen avulla haastateltavat olivat voineet testata asemoitumista tietynlaiseksi ammattilaiseksi ja siten edesauttaa muutosta. Joskus resurssit olivat löytyneet ihan läheltä, omasta arjesta. Esimerkiksi uskonnot, vanhemmuus tai harrastukset olivat tarjonneet haastateltavilleni aineksia ajatella ja toimia oman uran suhteen toisin.

Tutkimukseni osallistuu tieteelliseen keskusteluun identiteettityöstä työuran siirtymävaiheissa. Kontribuutioni tähän keskusteluun on uraidentiteetin määrittely kulttuurisena, tilannesidonnaisena ja kertomuksellisenä käytäntönä. Lisäksi olen kuvannut, millaisia nimenomaisia käytänteitä ja resursseja tähän käytäntöön sisältyy identiteettityön muodossa tutkimukseni empiirisessä kontekstissa. Tutkimuksessani on osoitettu, kuinka identiteettityö työuran siirtymävaiheissa nojaa monenlaisiin, keskenään kilpaileviin identiteetteihin. Väitän siis, että uramuutokset edellyttävät moraalista kamppailua, joka on vahvasti sidoksissa itsekin elämänhistoriaan ja niihin yhteisöihin ja arvoihin, joihin paikannumme. Nämä kamppailut ovat myös sukupuolittuneita, sillä sukupuoli on läsnä niin uramuutoksen mallitarinoihin liittyvissä oletuksissa kuin niissä identiteeteissä, jotka kenellekin ovat mahdollisia. Vaikka tutkimukseni mukaan muutos näyttäisi olevan mahdollinen, samalla siinä myös kyseenalaistetaan yksilön rajattomia mahdollisuuksia korostavaa urapuhetta ja rikotaan kuvaa sankarillisista uramuutostarinoista. Muutos on arkista kamppailua, pieniä siirtymiä ja sidoksissa moniin kulttuuriin arvoihin ja normeihin.

Palaan lopuksi alussa esittämäni uraoppaan väitteeseen ”tee sitä mitä rakastat, niin rahaa kyllä tulee”. Miltä tämä väite tutkimukseni valossa kuulostaa? Ensinnäkin ajatus siitä, että voisi olla yksi työ, jota rakastamme tehdä, se niin sanottu oma juttu, on vain yksi mahdollinen kulttuurinen oletus. Pahimmillaan se voi olla lamaannuttava ide-

aali, esimerkiksi silloin kun monet kilpailevat odotukset ja identiteetit hankaloittavat sen toteutusta. Toiseksi helpommin sanottu kuin tehty – eli kysymys ei ole vain yksilön ominaisuuksista ja haluista, vaan monenlaisista elämäämme määrittävistä, ristiriitaisistakin käsityksistä. Uraoppaiden yleinen neuvo itsensä tuntemisesta ja päätöksenteon korostamisesta on siis vajaa. Tutkimukseni näkökulmasta oleellisempaa olisi tunnistaa, millaisiin kulttuurisiin kertomuksiin ja ajattelutapoihin käsityksemme itsestä ja työurastamme paikantuvat. Siten voimme paremmin ymmärtää

omia ponnistelujamme ja niiden rajoja sekä etsiä vaihtoehtoisia kertomuksia, joiden kautta tavoitella hyvää uraa ja elämää.

Lectio praecursoria

Kirsi LaPointen organisaatiot ja johtaminen -aineeseen kuuluva väitöskirja *Moral struggles, subtle shifts. Narrative practices of identity work in career transition* tarkastettiin Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulussa perjantaina 13.5.2011 (Aalto University Doctoral Dissertations 34/2011).

Kirjallisuus

- Ainsworth, S. & Hardy, C. (2004) Discourse and identities. Teoksessa D. Grant, C. Hardy, C. Os-
wick & L. L. Putnam (toim.) *The SAGE Handbook of Organizational Discourse*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc, 153–173.
- Arthur, M. B. & Rousseau, D. M. (toim.) (1996) *The boundaryless career: A new employment principle for a new organizational era*. New York, NY: Oxford University Press.
- Bamberg, M. (2004) Positioning with Davie Hogan. Stories, tellings, and identities. Teoksessa C. Daiute & C. Lightfoot (toim.) *Narrative analysis: Studying the development of individuals in society*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 135–157.
- Bamberg, M. & Georgakopoulou, A. (2008) Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis. *Text & Talk* 28 (3), 377–396.
- Benwell, B. & Stokoe, E. (2006) *Discourse and identity*. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press.
- Butler, J. (1990) *Gender trouble: Feminism, and the subversion of identity*. New York, NY: Routledge.
- Davies, B. & Harré, R. (1990) Positioning: The discursive production of selves. *Journal of the Theory of Social Behaviour* 20 (1), 43–65.
- De Fina, A. & Georgakopoulou, A. (2008) Analysing narratives as practices. *Qualitative Research*, 8 (3) 379–387.
- Georgakopoulou, A. (2006) The other side of the story: Towards a narrative analysis of narratives-in-interaction. *Discourse Studies* 8 (2), 235–257.
- Hall, D. T. (2004) The protean career: A quarter-century journey. *Journal of Vocational Behavior* 65 (1), 1–13.
- Harré, R. & van Langenhove, L. (toim.) (1999) *Positioning theory: Moral contexts of intentional action*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2000) *The self we live by: Narrative identity in a postmodern world*. New York, NY: Oxford University Press.
- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189–222.
- Kondo, D. K. (1990) *Power, gender, and discourses of identity in a Japanese workplace*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Mishler, E. G. (1999) *Storylines: Craftartists' narratives of identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Riessman, C. K. (2008) *Narrative methods for the human sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Siltala, J. (2004) *Työelämän huonontumisen lyhyt historia*. Keuruu: Otava.
- Somers, M. R. (1994) The narrative constitution of identity: A relational and network approach. *Theory and Society* 23 (5), 605–649.